

ІСТОРІОГРАФІЧНА СПАДЩИНА ОЛЕКСАНДРА БАРВІНСЬКОГО: КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ІСТОРИЧНО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ УЯВЛЕНЬ

Актуальна сьогодні проблема науково-теоретичного осмислення процесу націотворення вимагає дослідження рецепції національної історії репрезентантами національного руху. Однією із найбільш помітних постатей українського національного руху Галичини останньої третини ХІХ століття був Олександр Барвінський. Про нього усталилась думка, насамперед як про визначного громадсько-політичного та культурного діяча кінця ХІХ-початку ХХ ст., лідера народовського руху в Галичині, педагога, літературознавця, публіциста тощо. Однак постаті Олександра Барвінського належить чільне місце не тільки в українському національному русі, а й у історіографічному процесі Галичини. Маємо всі підстави вважати О. Барвінського провідником українофільсько-народовської течії галицької історіографії кінця ХІХ ст.

Не претендуючи на вичерпне висвітлення обширної проблеми «Олександр Барвінський як історик та популяризатор історичних знань», головною метою пропонованої статті вважаємо дослідити роль історіографічної спадщини О. Барвінського у процесі генези українофільської національно-історичної ідентичності галичан та утвердженні європоцентричної моделі цивілізаційних уявлень. Серед завдань, які ставимо перед собою, виділяємо такі: узагальнити внесок О. Барвінського у розвиток української історичної думки; окреслити особливості його історичної концепції; з'ясувати роль видавничо-популяризаторської діяльності історика в процесі утвердження історичної свідомості галицьких українців; проаналізувати інтерпретацію ним цивілізаційної приналежності українського етнонаціонального простору.

Основу джерельної бази статті становлять опубліковані історичні праці О. Барвінського.

Бібліографія праць про цю визначну постать становить на сьогодні більше ста позицій¹. Але майже всі вони висвітлюють громадсько-політичні та літературознавчі аспекти його діяльності. Спеціального дослідження про історичну спадщину О. Барвінського ще немає.

Дослідників досі цікавив лише один аспект цієї проблеми — його участь у виданні «Руської історичної бібліотеки». Про це писали зокрема І.Франко, М. Кравець, І. Чорновол. Історичні праці самого О.Барвінського ще не піддавались ґрунтовному аналізу. Не претендуючи на вичерпність висвітлення проблеми, маємо метою дещо заповнити цю прогалину.

Характеристику наукового портрета О. Барвінського варто розпочинати із факту здобуття ним історичної освіти в Львівському університеті (1865-1868). Це помітно відрізняло його від багатьох галицьких істориків ХІХ століття, які здебільшого не мали належної фахової підготовки. Сам О.Барвінський рідко займався науково-дослідницькою діяльністю, що дало підставу пізніше деяким науковцям твердити про відсутність в нього особливих талантів в цій галузі². На думку О.Романіва, О.Барвінський був типовим представником дослідників, які «поєднували в собі змішаний науково-просвітянсько-політичний з народовецькою «закваскою» стиль праці»³. Як відомо цю генерацію старших науковців, що протистояла академічному ядру НТШ, І.Франко називав «барвінчуками». Важливо наголосити, що О. Барвінський, переобтяжений громадсько-політичною та культурно-освітньою діяльністю, не мав змоги зосередитись на науково-історичних дослідженнях. Тому про нього варто вести мову не як про науковця-дослідника, а як про популяризатора історичних знань. Саме тут він проявляв виняткову працездатність та цілеспрямованість.

В українській історіографії О. Барвінський відомий насамперед як видавець серії історичних монографій «Руська історична бібліотека». Задум цього видання виник під час відвідин ним у 1885 році Києва й зустрічі із членами «Старої громади», зокрема В. Антоновичем. Проект передбачав публікацію в Галичині монографій провідних істориків Наддніпрянської України. Тематика планованих книг мала бути зорієнтована на висвітлення більш-менш цілісної картини українського історичного процесу. Потреба такого видання обумовлювалася необхідністю науково обґрунтувати тезу про єдність історичного процесу в Галичині та Наддніпрянщині. Тому «Руська історична бібліотека» мала стати історично-науковим підґрунтям ідеології народо-вського руху в Галичині. Інтелектуальний потенціал самих галицьких істориків-народовців був досить слабким. До цього часу вони не спромоглися ні виробити єдиної цілісної концепції національного минулого, ні хоча б видати узагальнюючу працю з історії. Історичні праці представників старорусинсько-русофільського табору не могли задовольняти запитів

народовців через свою ідейну спрямованість. Спростувавши полонофільські концепції, русофіли не давали чіткої та однозначної відповіді на питання про співвідношення українців (малоросів) і росіян (великоросів) й висували тезу про «общеруську» етнополітичну спільність та історію. Тому на «Руську історичну бібліотеку» покладалось надзавдання науково спростувати ці твердження.

Не можна обминути увагою ще такий важливий момент, як україномовність цих видань. Саме «Руська історична бібліотека» започаткувала друк наукової фахової літератури українською мовою, що мало неабияке значення для утвердження української національної ідентичності. Як знаємо, в Галичині до того часу історичні праці друкувались так званим язичієм. На Наддніпрянщині мовою історичної науки була російська - спочатку через невиробленість самої української літературної мови, а згодом - через її заборону. До того ж праці наддніпрянських істориків мусили бути пристосовані до традиційних схем російської історіографії⁴. Все це довгий час перешкоджало утвердженню українофільської концепції національного минулого в Галичині.

Під час обговорення видавничого проекту історики висловлювали сумніви щодо можливості перекладу наукової літератури українською мовою, адже українська науково-історична термінологія ще не була вироблена⁵. Згодом мова деяких перекладів і справді викликала низку застережень. Однак сам факт видання ґрунтовних україномовних історичних праць спричинив піднесення української національної свідомості в Галичині. Це викликало негативну реакцію з боку русофілів, адже О.Барвінський своєю видавничою діяльністю спростував твердження про непридатність української мови для наукового вжитку.

Протягом 1886-1904 років вийшло 24 томи «Руської історичної бібліотеки», з яких I-VI та IX-XVIII томи редагував сам О. Барвінський. Сюди потрапили праці В. Антоновича, Д. Багалія, В. Буданова, М. Дашкевича, Д. Іловайського, О. Єфименко, С. Качали, М. Костомарова, О. Левицького, І. Линниченка, І. Новицького, М. Смирнова, Ю. Целевича, І. Шараневича⁶. Таким чином, завдяки О. Барвінському галицький читач мав змогу ознайомитись із найновішими досягненнями української історичної науки на Наддніпрянщині. Представники української інтелектуальної еліти, зокрема І.Франко, М.Павлик, О. Кобилянська, вважали це видання дуже цінним⁷. Сучасні дослідники розходяться в оцінці впливу цієї книжкової серії на інтелектуальне життя галицького суспільства. Так, на думку О. Кравець, ця видавничка серія «мала неабияку

популярність у читачів»⁸. М. Гнатюк же твердить, що «бібліотека не мала особливого успіху серед громадянства», все таки визнаючи, що «вона певним чином спричинилася до національного виховання»⁹. Слід зазначити, що видавнича діяльність О. Барвінського не обмежувалась рамками «Руської історичної бібліотеки». Так, наприклад, у 70-х роках він переклав та опублікував деякі праці М. Костомарова¹⁰.

Історична спадщина самого О. Барвінського залишається для нас ще малознаною. Товариство «Просвіта», видавши дві частини праці «Історія Русі» І. Нечуя (І. Левицького), доручило О. Барвінському написати її продовження. Третя частина «Історії Русі», автором якої уже був О. Барвінський, вийшла друком у 1880 році. В ній подано опис процесу входження південноруських земель до складу Великого князівства Литовського й боротьби за галицько-волинську спадщину між Польщею, Литвою та Угорщиною. Четверта частина праці, що появилася у 1882 році, містила виклад політичної історії руських земель від кінця XIV аж до середини XVI століть. У п'ятій частині «Історії Русі», що надрукована у 1884 році, охарактеризовано суспільно-політичні, соціально-економічні й національно-релігійні відносини XIV-XVI століть. Ці монографії не вміщували наукових досліджень самого О. Барвінського, а були створені компілятивним методом на основі найкращих наукових праць наддніпрянських та галицьких істориків. Як бачимо із списків використаної літератури, основою для написання його книг стали дослідження В. Антоновича, Я. Головацького, М. Костомарова, П. Куліша, А. Петрушевича, І. Шараневича та деяких інших істориків. З польської історіографії О. Барвінський найчастіше опирався на праці Й. Бартошевича, Й. Лелевеля, К. Шайнохи, Й. Шуйського, К. Стадницького. Видання «Історії Русі» стало помітним явищем в історіографічному процесі Галичини, адже ніхто з попередніх галицьких істориків не подав такого ґрунтовного і водночас доступного щодо мови та стилю викладу дослідження цього періоду історії. Однак проблема створення цілісної узагальнюючої праці з історії продовжувала залишатись у 80-х роках актуальною. Не вирішувала її належним чином і «Руська історична бібліотека» – наукові положення різних авторів були тут часто суперечливими. Тому О. Барвінський розширив свою «Історію Русі» й у 1890 році видав «Ілюстровану історію Русі від найдавніших до нинішніх часів». Цю працю можна назвати найбільшим досягненням української історіографії Галичини XIX століття. Ніхто з істориків Галичини до О. Барвінського не зумів подати цілісний огляд історичного процесу від

найдавніших часів до другої половини XIX століття. Доступний стиль викладу, народна мова, наявність карт, генеалогічних схем та ілюстрацій — все це свідчило, що книга призначалась не для вузького кола науковців та інтелігенції, а для широкої читацької аудиторії. «Ілюстрована історія Русі» отримала схвальні відгуки не лише в Галичині, а й у Наддніпрянщині¹¹.

Згодом О. Барвінський видавав суттєво скорочені й схематизовані варіанти цієї праці. Так, у 1904 році «Просвіта» видала його «Історію України-Русі» обсягом 40 сторінок, (перевидана у 1920р. у Вінніпегу). У 1926р. у Львові вийшла дещо доопрацьована «Коротка історія українського народу», що була перевидана у 1991р. у Тернополі. Крім розширення верхніх хронологічних рамок та деяких термінологічних новацій, ці книжки нічим принципово не вирізнялись. Багаторазові перевидання праць О. Барвінського в той час, коли українська історична наука пішла далеко вперед, переконливо свідчать про те, що він був загальноновизнаним автором популярного викладу історії. Крім синтетичних праць, історик писав також вузькоспеціалізовані розвідки та підручники. До історичної проблематики О. Барвінський часто звертався у своїх численних публіцистичних та літературознавчих статтях, розвідках та виступах. На окреме дослідження заслуговує обширна мемуарна спадщина історика, адже його «Спомини з мого життя» є по суті викладом історії українського національного руху Галичини XIX століття.

Важливо підкреслити, що серед галицьких істориків-українофілів XIXст. не спостерігаємо однастайності думок у потрактуванні історично-цивілізаційної приналежності руського етнонаціонального простору. Так, діячі «Руської трійці» свого часу поділяли точку зору слов'янофілів про самобутність історично-цивілізаційного розвитку Слов'янщини, протиставляючи його західноєвропейському, передовсім германському світу. Подібні думки серед українофілів зустрічаємо і пізніше, у другій половині XIX ст. Ідея самобутності історичного розвитку слов'янства особливо виразно простежується у концепції сучасника О.Барвінського, історика й громадсько-політичного діяча С. Качали. Правда, слов'янофілство в українофільській інтерпретації помітно відрізнялося від русофільської, адже представники першої течії наголошували на всеслов'янській спільності, надаючи пріоритет західнослов'янським та південнослов'янським зв'язкам; русофіли ж акцентували на східнослов'янській спільності. Однак вже у пізніх народовців спостерігаємо зміщення культурно-цивілізаційних орієнтирів у бік

окциденталізму. Власне в ідеології О. Барвінського загальноєвропейський контекст в історичному розвитку руських земель домінує над загальнослов'янським, тим більше східнослов'янським. Руську історію О. Барвінський розпочав однозначно інтерпретувати як органічну частину загальноєвропейського історичного процесу, протиставляючи їй московсько-російську історію із притаманною їй, як твердив він, азійською моделлю історичного розвитку. Українофільська течія галицької науково-історичної думки пройшла, як бачимо, своєрідну еволюцію від слов'янофільської до «західницької» (європоцентричної або окциденталістичної) моделі історичного розвитку руських земель.

Говорячи про внесок О. Барвінського в розвиток української історичної думки галицького краю, необхідно насамперед згадати його термінологічні нововведення. Мова йде передусім про вживання назв «Русь», «*руський*», «Україна», «*український*». Тогочасний термінологічний хаос, як відомо, певною мірою гальмував процес національної самоідентифікації галицьких русинів. Власне О. Барвінський у своїх історичних працях подав досить чітку географічну локалізацію Русі, яка цілком співпадає з етнографічними межами українського народу¹². Однак він не завжди послідовно дотримувався такого підходу. Так, ведучи мову про історію IX-XII століть, назву *Русь* він застосовує для позначення всієї давньоруської держави. В період з XIV по XVII століття до *Русі* О. Барвінський відносив білоруські землі, а також Смоленщину, Новгородщину та Псковщину. І лише починаючи з часів Хмельниччини, *Русь* у нього повністю ототожнюється із сучасними українськими землями. Однак О. Барвінський, на відміну від істориків-русофілів, не лише не включав Московщину (а згодом Росію) у поняття «*Русь*», а навіть всіляко підкреслював непричетність Московщини (Росії) до давньоруської спадщини. Український («руський») народ він вважав єдиним правонаступником княжої Русі, носієм її історичної традиції. Тому у працях О. Барвінського ми не знаходимо таких, типових для русофілів, термінів як *Північно-Східна Русь*, *Володимиро-Суздальська Русь*, *Московська Русь*. *Москва*, *Московська держава* тут завжди протиставляється Русі, розглядається як щось чужорідне та вороже їй.

Стосовно вживання назв «Україна», «*український*», то тут в історика також спостерігаємо неоднозначний підхід. Описуючи період становлення козацтва, він вживає цю назву для позначення лише нижнього Подніпров'я: «...сей край, де лежали міста Черкаси, Канів і інші, називали «Україна», а назва та простиралася опісля і на землі давніх племен Угличів і Тиверців

по над Дністром з одного боку, а з другого на землю Київську лівобіч Дніпра»¹³. Згодом *Україною* історик називає всю територію держави Б. Хмельницького, чітко вказуючи, що вона є лише частиною «цілої Русі». Варто підкреслити, що в цих випадках слово Україна вживалося як суто географічний термін й не мало етнополітичного змісту. Адже ми не зустрічаємо в О. Барвінського таких понять, як «український народ», «українська мова», а лише «руський народ», «руська мова». В подальшому назва «Україна» вживалася ним стосовно земель, що знаходились у складі московського царства, згодом Російської імперії. В «Ілюстрованій історії Русі» цей термін в жодному випадку не застосовується для позначення всіх українських земель. Починаючи з періоду Хмельниччини, історик починає вживати терміни «Україна-Русь», «українсько-руський народ», але використовує їх лише стосовно Наддніпрянщини. Зі спогадів самого автора знаємо, що формулу «Україна-Русь» йому запропонував В. Антонович з метою узгодити та інтегрувати самоназви наддніпрянських українців та галичан, які ідентифікували себе як русинів¹⁴. Наукова традиція приписує введення терміна «Україна-Русь» в Галичині М. Грушевському. Тому слушним видається зауваження І. Чорновола, що саме О. Барвінський, а не М. Грушевський розпочав у Галичині пропагувати цей компромісний етнонім¹⁵. Згодом історик взяв цей термін за основу. Ще пізніше, коли етнонім «Україна» цілком утвердився в Галичині, О. Барвінський виніс його у заголовок своєї наступної праці, в якій він також подав примітку про співвідношення назв «Русь» та «Україна»¹⁶. Як бачимо, ці два етноніми в історичних працях О. Барвінського проходять своєрідну просторово-часову еволюцію. Поєднавши їх, автор значною мірою спричинився до утвердження контитуїтету між княжою Руссю та козацькою Україною.

Історична концепція О. Барвінського в цілому нагадує схеми національної історії представників наддніпрянської історіографії народницького напрямку, насамперед М.Костомарова та В.Антоновича. Найбільшою оригінальністю у ній відзначаються саме ті моменти, що стосуються потрактування цивілізаційного контексту української національної історії. Саме на них варто детальніше зупинитися. Історик обминув традиційну для галицької історіографії тезу про давньослов'янську спільність, а розпочав свій виклад із передумов виникнення давньоруської держави. До принципів питань галицької історіографії ХІХ ст. належала і дискусія про характер політичних та соціальних відносин у Руській державі ІХ-ХІІІ ст. Якщо історики-

русофіли, керуючись канонами провіденціалістського світогляду, трактували князівську владу як прояв вищого Божого промислу, а самих князів вважали Божими помазаниками, то в українофільській версії інститут князівства потрактовано з більш раціоналістичних позицій. Так, князівська влада розглядалась О. Барвінським насамперед як «міцна підвалина державного устрою і порядків»; силовий спосіб її утвердження, за його інтерпритацією, не вписувався у рамки провіденціалістських уявлень про божественне походження князівського правління. Якщо старорусинам-русофілам імпонував принцип одноосібного правління в давній Русі — вони вважали «єдинодержавіє» важливою передумовою політичної могутності держави — то історики-українофіли підійшли до оцінки князівського «єдинодержавія» з певною упередженістю. О. Барвінський пердовсім не схвалював заміни вічового устрою князівською владою й порушення «давньослов'янської рівності» але водночас неохоче визнавав, що все-таки одноосібна влада князів значною мірою спричинилася до утвердження політичної могутності Русі. Помітною у його працях є тенденція до пом'якшення радикалізму русофільських тверджень про князівське «самодержавіє». Вчений-українофіл, як легко помітити, прагнув віднайти у давньоруській моделі політичної структури елементи «демократизму», як, наприклад, ради дружинників при князях, віча у містах, політична активність міщан тощо¹⁷.

У дискусії про характер соціальних відносин на Русі, де лінія поділу чітко збігалася з національно-політичними орієнтаціями авторів, під тиском наукових аргументів О. Барвінський першим з істориків-українофілів змушений був визнати тезу вчених-русофілів про наявність у давньоруському суспільстві соціальної нерівності. Цей прикрий для українофілів-народовців історичний факт не міг імпонувати їхнім соціальним ідеалам, що значною мірою спричинило неприхильно-застережливе ставлення народоців до давньоруської доби національної історії. Ще більше розчарування народоців викликали факти феодальної залежності («неволі») й соціальних рухів у Київській Русі. О. Барвінський, зокрема, писав: «Чим більше користі й права давав князь дружині, тим більше тратила громада свої права і вигоди... Одначе ті великі права, та велика сила, якими користувалися бояри, звалилася тяжким гнітом на голову громад, а саме на громад сільських. Не дивно отже, що не раз громади повстають в обороні своїх прав громадських проти потуги княжої та боярської»¹⁸. Таким чином, в інтерпретації давньоруської історії галицькими дослідниками спостерігаємо виразну закономірність стосовно

співвідношення національних та соціальних орієнтирів. Якщо історики-русофіли дотримувались засад соціального консерватизму, який проявлявся здебільшого у толерантній або схвальній оцінці соціально-станової диференціації давньоруського суспільства, то вчені-українофіли, як бачимо на прикладі О. Барвінського, із осудом поставилися до нього.

Найбільш оригінальними були погляди історика на розвиток Московської держави та її роль в українському історичному процесі. Найбільш принциповою проблемою для української історичної думки Галичини було з'ясування етнонаціонального характеру Володимиро-Суздальщини й визначення її місця та ролі в національній історії. Інтерпретація саме цієї проблеми стала одним із головних критеріїв поділу галицьких істориків на русофілів та українофілів. Для перших сама думка про етнічну, культурну чи політичну чужорідність північно-східних князівств стосовно решти земель Руської держави була недопустимою. Цілком протилежні погляди на Володимиро-Суздальщину та її місце в національній історії утвердилися в українофільській історичній думці. Після довготривалого ідейного формування та наукового об'рунтування вони набули найповнішого викладу саме в історичній концепції О. Барвінського — його попередники переважно обминали цю проблему. О. Барвінський, прагнучи зробити свої історичні праці якнайбільш доступними, вдавався до спрощення своєї історичної схеми — він адаптував до дванадцятого століття історичні реалії пізніших часів. Так, Володимиро-Суздальщина XII ст. виступає у нього під назвою «Московське князівство»; про населення цього краю історик пише як про «москалів», «народ московський або великоруський» тощо. Спрощеним отождненням володимиро-суздальців із пізнішими московитами та великоросами О. Барвінський полегшував собі виклад логіки своїх думок. Такий прийом, з огляду на популярний характер праць ученого, був ефективним способом донесення до масового читача його історичних поглядів, уявлень та переконань, які однозначно розкривали «неруський» характер Володимиро-Суздальщини. О. Барвінський інтерпретував Залісся як територію, заселену чужорідними «чудськими» племенами «з Азії». Враховуючи факт переселення в Залісся русинів, він твердив про формування тут уже в давньоруські часи окремого «московського» етносу: «Приймаючи християнську віру, а з нею і просвіту, тратили з часом чудські племена і свою народність і мішалися з русинами, а з тих мішанців витворився зовсім окремий народ, званий московським від міста Москви, котре опісля стало столицею цієї землі»¹⁹. У цього етносу О. Барвінський

бачив відмінні від русинів антропологічні та психоментальні риси, а також інший стиль політичної та соціальної поведінки: «Народ московський або великоруський відрізняється і вдачею, і зверхньою подобою від народу руського. Москалі від природи і гостріші, і рухливіші від русинів, практичні і в усім глядять користь. Життя громадське у москалів вже в ті давні часи було зовсім інакше, як в русинів. Народ підлягає зовсім волі князя, зрікаючись своєї волі особистої...»²⁰.

Зовнішню політику «Московського князівства» історик розцінив як перманентну експансію на руські землі: «Князі московські, оперті на покірній силі народу, пильнують позабирати чужі землі, знищити їх окремішність і самостійність і так, зміцнивши свою владу, запанувати над усіма руськими землями»²¹. Класичним зразком стилю поведінки північно-східних правителів була для О. Барвінського постать Андрія Боголюбського, котрий, як читаємо в «Ілюстрованій історії Русі», володів у князівстві, незважаючи «ні на волю народу, ні бояр, не терпів ніякого опору, гордо і строго обходився із своїми дружинниками, а при тім був він хоробрий, хитрий, проворний у своїх замірах і сміливий у їх виповненні. Не роздавав він уділів ні братам ні своякам, а княжив як самовластець, і так само задумав загорнути інші руські землі під свою кормигу»²². О. Барвінський, виходячи із народовської ідеології, оригінально потрактував неприхильне ставлення північно-східного князя до Києва і Південної Русі: «бо тут народ руський любувався в самостійності і волі. Андрій же вимагав покірливості, а це знайшов він на півночі на Залісся й там міг робити з народом, що сам хотів»²³. Опис погрому Києва у 1169 р. сприймаємо як типовий для історичної схеми О. Барвінського приклад експансії «Московського князівства» на руські (передовсім українські) землі. Як бачимо на прикладі поглядів О. Барвінського, українофільська концепція національного минулого передбачала розгляд Володимиро-Суздальщини як цілком окремого, іноетнічного й чужорідного стосовно Русі простору. Населення її території представлено у цій концепції як протомосковський етнос, котрий, хоча мовно та релігійно-обрядово зрущений, завдяки своїм ментальним особливостям, зумовленим «чудським» («азіатським») походженням, був чужий та навіть ворожий русинам. Історичні портрети володимиро-суздальських правителів історик-українофіл увиразнював навіть елементами демонізації. Якщо ранні українофіли цю проблему здебільшого оминали, то для О. Барвінського та його сучасників вона стала однією із головних. Державно-політичне усамостійнення Володимиро-

Суздальщини він поінтерпретував як логічний наслідок формування тут окремого етносу і тому етнотворчі процеси, відповідно до його концепції, випереджували державотворчі. Історик досить чітко протиставив основоположні засади державно-політичного устрою Русі та Володимиро-Суздальщини: відносно демократичні риси Русі (вічовий устрій, громадське право) та авторитарно-деспотичний лад Володимиро-Суздальщини. У його історичних працях не зустрічаємо характерних для русофілів етно-топо-політонімічних формулювань: «*Північно-Східна Русь*», «*Володимиро-Суздальська Русь*» тощо. Назва *Русь* для нього була неприйнятною для найменування Володимиро-Суздальського князівства. Отже, історію Володимиро-Суздальщини О. Барвінський не включав до національної — руської — історії і трактував її як перший етап московсько-великоруського (російського) історичного процесу.

У праці «Ілюстрована історія Русі» власне галицько-волинській історії, за винятком обширного опису діяльності короля Данила Романовича, відведено помітно мало місця. Аналіз історичних праць вченого дає підстави для висновків, що Галицько-Волинська держава, як і вся давньоруська історія, не стала об'єктом актуалізації історичної пам'яті в українофільсько-народовському середовищі. У праці О. Барвінського зустрічаємо несхвальні закиди на адресу засновника Галицького князівства князя Володимира насамперед через те, що він «знищив значення народного віча й опер свою владу на боярах, котрі опісля дійшли в Галичі до великої сили»²⁴. Історик не обійшов увагою і постать засновника Галицько-Волинського князівства Романа Мстиславовича, діяльність якого він схвально оцінював, незважаючи навіть на свої демократичні переконання — адже «самодержавство» у всіх його проявах було для нього неприйнятним. Цей історик в оцінці діяльності основоположника Галицько-Волинської держави робив наголос на ключовому моменті українофільської концепції національного минулого: від часу здобуття Романом ще й Київського князівства «перестає Київ бути осередком Русі, а вся вага тепер перехилиється на Галич»²⁵. У наведеному висловлюванні О. Барвінського досить виразно простежується основоположна теза українофілів про пряму спадкоємність давньокиївської і галицько-волинської історико-державницьких традицій. Факт входження Києва у сферу впливу держави Романа Мстиславовича для історичної свідомості О. Барвінського мав непересічне значення — символізував тяглість національної історії Києво-Руської та Галицько-Волинської держав. О. Барвінський, зауважуючи про непридатність давньоруського політико-

адміністративного устрою для реалій часів Данила Романовича, схвально оцінив його централізаційні реформи: «Отже, щоби Русь могла стати міцнішою, треба було, щоби в ній панував один рід княжий, а всі інші князі йому підлягали. Тому то заходився Данило, щоби інші руські землі підгорнути під свою владу»²⁶. Дотримуючись такої політики, князь «з'єднав під своєю рукою всі майже землі, в котрих жили русини. Це була найбільша на той час держава в Європі»²⁷. Ця точка зору була досить не типовою для історика-народовця, адже подібні вчинки з боку київських Рюриковичів він не схвалював, а про аналогічні дії володимиро-суздальських князів писав як про прояв «азіатського» деспотизму. Позиція О. Барвінського свідчила про беззастережну ідеалізацію постаті Данила Романовича в Галичині.

Різновекторна зовнішньополітична активність князя-короля Данила Романовича давала галицьким історикам чи не найбільш вдачний матеріал для дискусії про цивілізаційно-геополітичну орієнтацію. О. Барвінський не оминув нагоди наголосити на «західницькому» ухилі геополітичної орієнтації галицького правителя: «За князя Данила руське життя і просвіта набирають відмінного виразу і вдачі, бо розвиваються під впливом західної Європи, однак без шкоди руській народності»²⁸. Для підтвердження своєї тези про приналежність Галицько-Волинської землі до західноєвропейського світу історик навів низку фактів: виховання Данила, Василька та їх батька Романа при європейських дворах; тісні контакти з Польщею, Угорщиною, Чехією та іншими європейськими державами; етнічно-культурна та релігійна толерантність у державі Романовичів; взаємодопомога між Романовичами, П'ястовичами та Арпадовичами; участь Данила у війні за австрійське престолонаслідування, зрештою прийняття королівського титулу та церковної унії. Вчений резюмував: «Галицько-Володимирська Русь могла тоді розвиватися поруч із Західною Європою, бо щодо просвіти не стояла нижче від неї, а сусідні краї, Угри і Польщу, навіть перевищувала, коли тим часом на півночі в Суздальсько-Московському князівстві панувала велика темнота»²⁹. З метою увиразнити контраст між «темнотою» Володимиро-Суздальщини та «європейськістю» Галичини-Волині О. Барвінський зіставляв позиції правителів цих держав стосовно татарської залежності. Так, для суздальсько-московських князів абсолютна залежність від татарських ханів була вигідною, адже опираючись на допомогу татар, князі мали змогу зміцнювати свою авторитарно-деспотичну владу у власних володіннях. У державі Романовичів дослідник фіксував зовсім іншу ситуацію. Хоча «залежність

Данила від татар не була такою важкою», як у володимиро-суздальців, «Данило не міг і цього приниження стерпіти» й прагнув «визволитися з-під цього соромного ярма татарської орди» при допомозі коаліції саме європейських держав³⁰. Все це, на думку О. Барвінського, свідчило про західноєвропейську орієнтацію короля Данила.

У потрактуванні генези Московської держави представниками українофільської течії галицької історіографії погляди О. Барвінського були основоположними. Цей історик, не називаючи прізвиськ, гостро полемізував з русофілами. Якщо Андрій Боголюбський, на його думку, дав лише «почин» до заснування великого князівства Московського, то князь Данило Олександрович був його «власним засновником». Цей князь, як читаємо у О. Барвінського, «користуючись незгодою інших удільних князівств в Суздальщині, зумів побільшити свій уділ хитрістю, насильством і грабежами і так підняв Москву трохи вгору»³¹. Головний акцент своєї уваги історик-українофіл зосередив на вирішальній ролі татарського чинника у давньомосковській історії, наголошуючи, що Московське князівство «щораз більшу собі здобувало вагу», а московські князі «добивалися могутності й сили» саме при допомозі татар³². Він акцентував також на взаємовигідному характері залежності московських князів від татарських ханів: коли «татарва любила таких князів, що знали підлещуватися, коритися і до землі чолом бити перед ханом», то в цей час московські князі «підлещуванням та покірливістю добивалися великої ласки у хана», підтримка якого давала їм змогу тримати в абсолютній покірливості підданих у своїх власних володіннях. О. Барвінський досить чітко розмежував ставлення галицько-волинських і московсько-суздальських князів до татарської залежності: перші всіляко намагалися її позбутися, другі добровільно «їздили із поклонами і дарами до хана виставлятися найвірнішими слугами ханськими»³³. Ця різниця, як коментував учений, свідчила про європейський (західний) тип ментальності перших й азійський (східний) — других. Успіхи територіального розширення за князя Івана Калита він, на відміну від істориків русофільського спрямування, пояснював передовсім «хитрощами здобутої превеликої ласки татарви»³⁴.

О. Барвінський також наголошував на активній участі татарського елемента у процесі етногенезу московського етносу. Сліди татарського впливу («накорінку») він відшукував як в антропологічних, так і у психоментальних рисах великоросів: «Сліди татарського накорінку осталися в московському народі ще й досі. І нині легко пізнати москаля

вже з самого лица: чоло плоске, ніс тупий, очі малі, під очима виступаючі щоки. Московські купці ще й сьогодні звісні своїми хитрощами, а московський народ, подібно як колись і татари, дуже слухняний для свого царя, і вважають його мало що не за одно з Богом, так як це було колись і у татар»³⁵. Татарський елемент, на думку О. Барвінського, посів друге за своїм значенням місце після чудсько-фінського у процесі етногенезу московитів. Отже, в українофільській концепції національної історії найменше ототожнення русинів чи слов'ян із московитами, як бачимо, не допускалося. Останні поставали в рецепції О. Барвінського як азійський етнос — з чудсько-фінською етнічною основою й вагомими домішками тюрксько-татарських елементів, а слов'яно-русинські впливи на цей етнос обмежувались, головним чином, лінгвістичною та обрядово-конфесійною сферами. Русини і московити, за О. Барвінським, — генетично чужорідні, ментально несумісні та відмінні антропологічно народи; Московщина і Русь — політично-цивілізаційні антагоністи, ворожі один одному представники азійського Сходу та європейського Заходу. У політиці Івана Калита вчений-українофіл вбачав продовження політичного курсу Андрія Боголюбського — агресивну територіальну експансію на сусідні руські землі. Московське князівство, за його концепцією, не мало підстав претендувати на статус спадкоємця давньоруської держави, оскільки воно було носієм й продовжувачем чудсько-фінської та тюрксько-татарської історичної традиції. Водночас вчений не відмовляв Московському князівству у праві вважатися правонаступником татарської державницької традиції, а московитам — у праві бути спадкоємцями татар. Слід відзначити, що О. Барвінський категорично не заперечував руського впливу на давньомосковську історію, зокрема в мовній та обрядово-релігійній сферах, династичній спорідненості, зовнішній формі державного устрою тощо. Руський вплив, на думку О. Барвінського, мав цивілізаторський характер, але все-таки не зумів змінити «азійської» суті давньої Московщини. Тому Суздальсько-Московська держава в історичній схемі О. Барвінського займала місце радше антагоніста, а не прямого спадкоємця давньоруської державності. Загалом українофіли не включали історію Суздальсько-Московського князівства до руської національної історії, стверджуючи, що це державне утворення було другим етапом чужого русинам московсько-російського історичного процесу.

Таким чином, коло питань про спадкоємність, континуїтет, про тяглість історичної традиції між Києво-Руською державою та князівствами, що виникли згодом, внаслідок її дезінтеграції, стало в галицькій історичній

думці чи не найбільш принциповим, таким, що розділяло українофільську та русофільську версії. Йшлося передовсім про Володимиро-Суздальську та Галицько-Волинську держави. Можемо зробити узагальнення, що вчені-русофіли вирішували проблему континуїтету на користь рівноправної та рівнозначної спадкоємності двох названих вище осередків давньоруської держави. В українофільській версії руської історії проблема континуїтету давньоруської держави вирішувалась по-іншому — єдиним її спадкоємцем та правонаступником названо Галицько-Волинську державу, яка хоч і не охоплювала всієї цілості руського життєпростору, однак зуміла продовжити й розвинути давньоруську державницьку традицію. Українофіли відмовляли Володимиро-Суздальському князівству та Московській державі у праві вважатися спадкоємцями давньоруської держави. Таким чином, теза про спадкоємність києво-руської та галицько-волинської історичних традицій побутувала уже серед істориків-українофілів Галичини ХІХст.

Хоча литовсько-польська доба не поставала головним об'єктом актуалізації історичної пам'яті ні для русофілів, ні для українофілів, вона все ж таки була належно поцінована і висвітлена у працях авторів, приналежних до цих двох цих течій. В уявленнях О. Барвінського ранньолитовська держава часу Миндовга поставала як чужорідна й ворожа до «руського світу» — як «ворог самостійного розвитку Русі»³⁶. Вчений здебільшого не заглиблювався у суть процесу входження руських земель до складу Литовської держави. Тому у його праці маємо переважно поверхнево-спрощені потрактування цього процесу, як, наприклад, «завоювання», «підкорення», «захоплення» тощо. Незмінний дослідницький інтерес О. Барвінський проявляв до постатей правителів Литовської держави. Так, наприклад, у часи правління основоположника нової династії Гедиміна «дві третини великої держави литовсько-руської заселяли русини, а Литва вже за Гедиміна стає сильним осередком, коло якого мали громадитись роздроблені і ослаблені руські сили»³⁷. Сина Гедиміна Ольгерда вже однозначно потрактовано як руського князя. «Всю свою увагу, — писав О. Барвінський, — звернув Ольгерд на справи руської народності, бо щодо віри, звичаїв і родинних зв'язків та поглядів був він справжнім русином»³⁸. Відзначалося, що внаслідок приєднання Ольгердом нових руських земель вага литовського етнічного чинника у державі була зведена до мінімуму. «На тому великому просторі, заселеному русинами, — писав О. Барвінський, — ледве можна було добачити малий закуток держави, заселений литовським племенем (ледве десята частина

литовської держави), що утворило цей осередок, і західні руські землі (князівства Смоленське, Сіверське, Чернігівське, Київське, Волинське і Поділля). Руська народність значно переважала в Ольгердовій державі народність литовську так щодо числа, як і щодо простору земель, які заселявала. Та й просвітою стояли русини вище литовців, і на Литві ширилася руська віра і мова, руські звичаї»³⁹. Таким чином, Ольгерд поставав як одна із найвизначніших постатей руської історії литовсько-польської доби. «Велике князівство Литовське, — резюмував О. Барвінський, — стало за Ольгерда справді князівством руським»⁴⁰. Додамо, що викладене ним поділяли практично всі тогочасні історики Галичини.

Постать короля Ягайла (навіть попри його русько-литовське етнічне походження) викликала у галицького історика здебільшого антипатії. Саме Ягайло, на думку історика, найбільше спричинився до утворення у Литві антируської течії, внаслідок чого процес «зрушення» Литви перервався. Як читаємо у О. Барвінського: «Литовська держава була б і далі зосталася руською, якою була за Ольгерда, коли б Ягайло був не одружився з польською королевою Ядвігою»⁴¹. Вчений переконував, що Ягайло спонукав «православних литовців до відступництва, цілі верстви народу литовського ополячувались, відчужувались від русинів, переходили в табір польський і помогали полякам ослабляти сили руські. В своїй релігійній ревності обернувся опісля Ягайло і проти православних русинів»⁴².

У працях О. Барвінського помітні акценти на факті соціально-економічної активізації єврейського фактора на руських землях. Причини соціально-економічного неблагополуччя русинів О. Барвінський вбачав саме у діяльній присутності євреїв у Галичині: «Жиди довершили упадок руських міст. Вони втиснулися між повноправну шляхту і безправних селян і таким способом не міг витворитися середній стан, котрий гальмував би з одного боку самоволлю шляхти, а з другого боку видобув селян з тяжкого положення»⁴³. Історик наголошував на аморальності соціально-економічної «поведінки» євреїв у руських містах: «підглядали слабі сторони християн, визискували їх і таким способом пригноблювали на власній землі численнішу і більш управлену людність християнську»⁴⁴. Євреї, як спостерігаємо, у рецепції галицького історика представлені як соціально-, етнокультурно-, релігійно ворожий русинам елемент, поява якого на Русі зумовлена польським завоюванням. О. Барвінський сприймав присутність євреїв у краї як невід'ємний атрибут «польського гніту», соціального упослідження й економічного визиску русинів.

О. Барвінський проявляв дослідницький інтерес і до антипольського та антилитовського визвольного руху русинів. Історик акцентував тут на виступі Михайла Глинського «за самостійність Русі», витлумачуючи його як «останню пробу княжої Русі, піднятої в обороні своєї народної справи»⁴⁵. Цю боротьбу О. Барвінський оцінював з позицій народовсько-демократичної ідеології свого часу: «Княжий рід був німецький у тій боротьбі, бо не заступав справ цілого народу і тому не міг цілого народу підняти до боротьби за загальну народну справу. Справи княжих родів або противились потребам руського народу, або були для нього байдужі і тому княже стороництво показалося німецьким»⁴⁶. Причину поразки визвольного руху русинів, як бачимо, О. Барвінський шукав у «князівському проводі», який керувався вузькостановими, а не загальнонародними інтересами. Оскільки подібні міркування зустрічаємо і у С. Качали, то це дає нам підставу вважати їх характерними для історичної свідомості українофільського середовища загалом. «Русь під проводом литовсько-руських князів, — резюмував свій виклад О. Барвінський, — програла таким способом першу частину боротьби, котру вела з польським впливом»⁴⁷.

О. Барвінський тлумачив Люблінську унію завершальною віхою литовсько-польської епохи в національній історії, а її мету трактував як реалізацію намірів поляків «Литву і Русь навіки злучити з Польщею». Недотримання з боку поляків договірних умов унії, на думку вченого, стало причиною поглиблення русько-польського антагонізму.

Порівняльний аналіз історичних концепцій О. Барвінського та його опонентів з числа істориків русофільської течії засвідчує, що литовсько-польська доба займала неоднакове місце в українофільській та русофільській концепціях національної історії. У русофільській версії вона поінтерпретована своєрідним епілогом «золотої доби» національної історії, якою для них поставала давньоруська епоха. Вчені русофільської орієнтації акцентували на таких визначальних процесах, як занепад давньоруської державницької традиції у Південній та Західній Русі, утвердження Московського царства як єдиного носія русько-православної ідеї, ототожнення «руської справи» із інтересами Московської держави. На противагу їм, українофіли не вбачали у литовсько-польській добі «розриву» руської національної традиції, а простежували лише трансформацію форм національного буття русинів у цей час, коли «руськість» остаточно втрачала небажаний (для українофілів) аристократизм і набувала простонародних форм.

О. Барвінський найбільш точно з-поміж тогочасних галицьких істориків окреслив хронологічні рамки наступної — козацької— епохи національної історії — від Люблінської унії (1569 р.) до зруйнування Запорізької Січі (1775 р.). Дискусійною у тогочасній історіографії поставала проблема походження козаків як соціально-військової верстви. О. Барвінський виводив генетичні корені козацтва із звичаїв степового здобичництва⁴⁸. Історик наголошував на тому, що козацький військово-організаційний устрій був втіленням «давньоруського громадського права». З цього приводу він писав: «Так віджило знов на Запорізькій Січі те громадське право, знищене польськими королями, яке собі споконвіків виробив руський народ і тому то Січ Запорізька мала таку повагу і любов всього руського народу»⁴⁹. Головною заслугою козацтва вчений називав боротьбу з турецько-татарською експансією, наголошуючи на загальноєвропейському значенні цієї боротьби. За словами О. Барвінського, походи козаків проти татар і турків «були доброю військовою школою для руського народу»⁵⁰. Хмельниччину в тогочасній галицькій науковій думці окреслено як ключову подію не лише козацької доби, а й усієї національної історії. О. Барвінський зауважував, що «славний гетьман не відразу порозумів свою високу задачу, котру йому перепало перевести», тобто «докінчити так щасливо розпочате діло визволення України-Русі і зміцнити новий лад суспільний»⁵¹. Нехтування цією «великою задачею» історик назвав «великою політичною помилкою Хмельницького». Причину цієї «похибки» він вбачав насамперед в ідейно-світоглядних переконаннях гетьмана: «Хмельницький, вихований серед польсько-шляхетської суспільності, зріс з поглядами і привичками шляхетськими, з політичним і суспільним ладом тодішньої Польщі і тому годі було сподіватися, щоб він зразу перейнявся поглядом руського народу, котрому був сей лад супротивний. Задля того Хмельницький зразу не мав відваги розірвати політичний зв'язок Русі з Польщею, як того домагався повсталый руський народ»⁵². Як бачимо, О. Барвінський намагався об'єктивно з'ясувати мотивацію вчинків гетьмана, однак критикував ці вчинки з позицій ідеології свого часу. У висвітленні Переяславської ради 1654 р. вченим зустрічаємо цілком відмінний від русофілів Б.Дідицького та Т.Ріпецького погляд на цю проблему. О. Барвінського тлумачив умови Переяславського акту як «підданство» України Московському цареві з широкими автономними правами. Вчений акцентував увагу на неприхильному ставленні руського духовенства та частини козацької старшини до «московського підданства». Адже духовенство, за словами

О. Барвінського, «було тоді освічене та учене, а на москалів дивилося як на народ простий і темний», а в старшини «була вже думка про самостійну Україну»⁵³. Із загального контексту праць О. Барвінського можемо зробити висновок, що цей учений вважав Переяславську раду 1654 р. однією із найфатальніших подій національної історії. Він наголошував на фактах систематичного порушення царем умов Переяславської угоди, що спричинило поступову втрату козацько-гетьманською державою свого автономного статусу. З підкресленим осудом він писав також про «лизунів московських», тобто представників козацької старшини, котрі задля особистих чи службових вигод «протоптали стежку всяким доносам» до Москви.

Об'єктом прискіпливої уваги галицького вченого стала історія українських земель у складі Московського царства, згодом Росії. Саме цей період до О. Барвінського залишався невисвітленим у галицькій історіографії. Історик акцентував увагу на централізаційних та асиміляційних заходах царського уряду й прагненні української еліти зберегти автономний устрій. У поглядах О. Барвінського на характер російсько-українських взаємин важко не помітити вплив ідей М. Костомарова та В. Антоновича. Подібно до них, історичне минуле українських земель у складі російської держави він інтерпретував як постійну боротьбу двох начал — демократично-федеративного та деспотично-централізаційного— й при кожній нагоді намагався підкреслити цей антагонізм. Його ставлення до російського фактора в українському історичному процесі цієї епохи є упередженим.

Незважаючи на основоположний постулат українофілів про козаччину як втілення соціальної рівності, О. Барвінському все таки доводилося констатувати соціально-станове розшарування за часів козацько-гетьманської держави на посполитих і козаків та визнати факт поділу останніх на «значних» і «простих». У соціальній стратифікації історик вбачав основну першопричину протистояння у тогочасному суспільстві двох партій — «федеративної» і «народної»⁵⁴. Підкреслимо, що вчені-українофіли боляче сприймали це політичне протистояння періоду Гетьманщини. «Тодішня суспільність, — читаємо у О. Барвінського, — не могла ще того зрозуміти, що всі повинні бути рівноправні»⁵⁵. Головну вину за реставрацію феодалної залежності цей історик покладав на Москву: «Сільський народ, що тільки відбився від Польщі і позбувся панів, був готовий стояти за Москву. Він не думав, що Москва опісля заведе таку панщину, якої не було і в Польщі, і що замість панів-дідичів стануть московські воєводи поміщиками на Україні»⁵⁶.

Розглядаючи проблеми політичної історії козацької доби, вчений не міг, зрозуміло, оминати увагою діяльності гетьмана І. Мазепи. Оцінка цієї суперечливої постаті була досить неоднозначною. Так, О. Барвінський схвально відгукнувся стосовно «бажання політичної самостійності і окремішності свого краю» з боку гетьмана та його прагнення «визволитися з-під залізної руки царської, котра щораз важче налягала на Україну»⁵⁷. Водночас історик не імпував той факт, що І. Мазепа «перейнявся шляхетськими поглядами і зразу виявив свої панські хитрощі, супротивні змаганням народу»⁵⁸. Саме в цьому він вбачав головну причину поразки антицарського виступу гетьмана.

Актуальною для О. Барвінського була проблема занепаду й зникнення козацько-гетьманської державності. Він дошукувався її причин як у зовнішніх (асиміляційно-централізаторська політика царського уряду), так і у внутрішніх (соціально-політичні протиріччя між старшиною, простими козаками та посполитими) обставинах. Такі події, як ліквідація козацько-гетьманської державності (1764 р.), знищення Запорізької Січі (1775 р.), запровадження кріпацтва (1783 р.), були для історика-українофіла занепадом, «згасанням» руської національно-історичної традиції на Наддніпрянщині. Зруйнування Запорізької Січі — «останньої твердині свободи і волі України-Русі» — О. Барвінський вважав останнім хронологічним рубезем козацької доби національної історії. Додамо, що представники українофільської історичної думки пов'язували із історією козаччини такі соціальні рухи, як гайдамаччина та опришківство. У цих рухах О. Барвінський вбачав прояви соціальної та релігійної боротьби. Вчений трактував Коліївщину 1768 р. «останнім кровавим намаганням, останнім страшним протестом руського народу проти належного йому підданства, це була остання проява довговікової боротьби самого народу за волю»⁵⁹.

Таким чином, О. Барвінський першим в галицькій історіографії чітко й однозначно поінтерпретував історію русинів-укрїнців та московитів-росіян як цілком окремих народів із відмінним історичним досвідом. Такий підхід був спрямований насамперед проти русофільської тези про „общеруську» народність та історію. В цьому полягає чи не найбільша заслуга О. Барвінського як історика. Ще однією особливістю його концепції треба назвати те, що він ніколи не обмежував своєї уваги регіональною історією, а завжди висвітлював всеукраїнський історичний процес. Починаючи з висвітлення XVII століття і до часу поділів Польщі, Галичина й інші західноукраїнські землі випадають з поля зору історика,

а потрапляють туди лише події з Наддніпрянщини. Це дає підстави характеризувати історичну концепцію О. Барвінського як «україноцентричну».

О. Барвінському першому в Галичині вдалося створити єдину, цілісну концепцію національної історії від найдавніших часів до кінця XIX століття. Він також першим серед істориків чітко та однозначно відокремив український і російський історичні процеси. З-поміж істориків Галичини XIX століття він найближче підійшов до сучасного розуміння предмета історії України. Чимало з тих концептуальних положень та термінологічних новацій, запровадження яких в Галичині більшість науковців традиційно приписують М. Грушевському, започаткував саме О. Барвінський. Це, зрештою, й не дивно, якщо зважити на той факт, що обидва історики сформувались під впливом В. Антоновича. Зрозуміло, що О. Барвінський не міг довершити інтелектуальний «розгром» русофільства, що згодом здійснив М. Грушевський, але його видання, як власне авторські, так і перевидані ним, поклали кінець домінуванню старорусинів в галицькій історичній науці.

«Ілюстрована історія Русі» та «Руська історична бібліотека» стали гідною альтернативою працям русофілів й довели наукову спроможність українофільства в Галичині. Власні праці О. Барвінського за такими показниками, як наукова довершеність, аргументованість положень джерельними фактами, не могли конкурувати із виданнями тієї ж «Руської історичної бібліотеки», але за популярністю серед широкої читацької аудиторії завдяки доступності викладу багато в чому випереджували їх.

Таким чином О. Барвінський зробив вагомий внесок у розвиток історичної думки та популяризацію історичних знань в Галичині. Його власні історичні праці та редактована ним „Руська історична бібліотека» великою мірою спричинилися до утвердження в масовій свідомості галичан саме українофільської концепції національного минулого. З-поміж українських істориків Галичини О. Барвінський першим об'рунтував європоцентричну концепцію історично-цивілізаційного розвитку українського народу. Згідно з нею історичне минуле українського народу становить невід'ємну складову загальноєвропейського історично-цивілізаційного процесу. Цим історик значною мірою спричинився до утвердження європоцентричної цивілізаційної орієнтації серед представників українофільсько-народовської течії українського національного руху Галичини, адже його попередники з числа представників цієї течії дотримувались переважно слов'янофільської

цивілізаційної орієнтації. Свою тезу про «європейськість» українського (руського) народу та його історії О.Барвінський увиразнював за допомогою протиставлення йому російського (московського) народу із притаманною йому «азіатською» моделлю історично-цивілізаційного розвитку. Твердженням цивілізаційної відмінності О.Барвінський намагався підсилити основоположну тезу українофільсько-народовської ідеології про окремішність українців-русинів та росіян-великоросів. Тому О.Барвінському по праву належить одне з провідних місць в історії української інтелектуальної думки Галичини ХІХст.

¹ Кравець О. Матеріали до бібліографії праць Олександра Барвінського та досліджень про нього // Олександр Барвінський 1847-1927. Матеріали конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження Олександра Барвінського. Львів. 14 травня 1997 р. - Львів, 2001. - С. 198-203.

² Чорновол І. Політичні аспекти народницької історіографії: від М. Костомарова до М.Грушевського // Молода нація. Альманах. - 2000. - №3. - С. 141.

³ Романів О. Олександр Барвінський і Наукове товариство ім. Шевченка // Олександр Барвінський 1847-1927. Матеріали конференції, присвяченої 150 річчю від дня народження Олександра Барвінського. Львів. 14 травня 1997 р. - Львів, 2001. - С.97.

⁴ Чорновол І. Політичні аспекти народницької історіографії: від М. Костомарова до М.Грушевського // Молода нація. Альманах. - 2000. - №3. - С. 140-141.

⁵ Кравець М. Видавець «Руської історичної бібліотеки» //Український історичний журнал. - 1967. - №6. - С. 137.

⁶ Дорошенко Д. Огляд української історіографії. Державна школа: Історія. Політологія. Право. - К.: Українознавство, 1996. – С. 184.

⁷ Павлишин С. Життя, віддане Україні // Олександр Барвінський 1847-1927. Матеріали конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження Олександра Барвінського. - Львів. 14травня 1997 р. Львів, 2001. - С. 20; Франко І. Руська історична бібліотека // Іван Франко: Збір. творів: У 50 т. - Т. 46. - Кн. І. - К.: Наукова думка, 1985. - С. 564.

⁸ Кравець О. Олександр Барвінський про значення рідної мови для становлення української національної школи // Олександр Барвінський 1847-1927. Матеріали конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження Олександра Барвінського. Львів. 14 травня 1997 р. - Львів, 2001. - С.73.

⁹ Гнатюк М. Культурологічні аспекти діяльності Олександра Барвінського // Олександр Барвінський 1847-1927. Матеріали конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження Олександра Барвінського. Львів. 14 травня 1997 р. - Львів, 2001. - С. 87.

¹⁰ Гнатюк М. Культурологічні аспекти діяльності Олександра Барвінського // Олександр Барвінський 1847-1927. Матеріали конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження Олександра Барвінського. Львів. 14 травня 1997 р. - Львів, 2001. - С. 87; Кравець М. Видавець «Руської історичної бібліотеки» // Український історичний журнал. - 1967. - №6. - С. 137.

¹¹ Кравець М. Видавець «Руської історичної бібліотеки» // Український історичний журнал. - 1967. - №6. - С. 138.

¹² Барвінський О. Ілюстрована історія Русі від найдавніших до нинішніх часів. - Львів, 1890. - С. 8.

¹³ Там само.- С. 162-163.

¹⁴ Барвінський О. Спомини з мого життя. Друга часть. - Львів, 1913. - С. 322-323.

¹⁵ Чорновол І. Олександр Барвінський у контексті своєї і нинішньої епохи // Олександр Барвінський 1847-1927. Матеріали конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження Олександра Барвінського. Львів. 14 травня 1997 р. - Львів, 2001. - С. 43.

¹⁶ Барвінський О. Коротка історія українського народу.-Тернопіль, 1991. - С. 4.

¹⁷ Барвінський О. Ілюстрована історія Русі від найдавніших до нинішніх часів. - Львів, 1890. - С. 38-40.

¹⁸ Там само.- С. 38-39.

¹⁹ Там само.- С. 35.

²⁰ Там само.- С. 35.

²¹ Там само.- С. 35-36.

²² Там само.- С. 36.

²³ Там само.- С. 37.

²⁴ Там само.- С. 50.

²⁵ Там само.- С. 51.

²⁶ Там само.- С. 58.

²⁷ Там само.- С. 58-59.

²⁸ Там само.- С. 60.

²⁹ Там само.- С. 60-61.

³⁰ Там само.- С. 67-68.

³¹ Там само.- С. 78.

³² Там само.- С. 79.

³³ Там само.- С. 78.

³⁴ Там само.- С. 79.

³⁵ Там само.- С. 79-80.

³⁶ Там само.- С. 61.

³⁷ Там само.- С. 76.

³⁸ Там само.- С. 81.

³⁹ Там само.- С. 103.

⁴⁰ Там само.- С. 103.

-
-
- 41 Там само.- С. 106.
 - 42 Там само.- С. 109.
 - 43 Там само.- С. 128.
 - 44 Там само.- С. 129.
 - 45 Там само.- С. 123.
 - 46 Там само.- С. 123.
 - 47 Там само.- С. 124.
 - 48 Там само.- С. 164.
 - 49 Там само.- С. 169.
 - 50 Там само.- С. 172.
 - 51 Там само.- С. 181.
 - 52 Там само.- С. 185.
 - 53 Там само.- С. 193-194.
 - 54 Там само.- С. 199.
 - 55 Там само.- С. 198.
 - 56 Там само.- С. 204.
 - 57 Там само.- С. 227.
 - 58 Там само.- С. 225.
 - 59 Там само.- С. 241.